

A SZOCZIOLÓGIA AZ ELMÉLETBEN ÉS A GYAKORLATBAN.

A tudomány tételei: tapasztalati tételek, sem többet, sem kevesebbet nem fejeznek ki, mint a mit érzék-szerveinkkel szövetkezett elménk, mint a létező jelenségek közötti állandó összefüggést, felismert. Ha a megállapított összefüggések formulái, melyeket szeretünk »törvény«-éknek nevezni, nem egyeznek meg a jelenségekkel, akkor vagy előbbi észleléseink voltak helytelenek, melyekből az összefüggés állandóságát véltük megállapíthatni, vagy új észlelésünk helytelen, mert nem leli fel a létező összefüggést, mely pedig az újonnan észlelt jelenségek közt is megvan.

Vannak azonban tapasztalati tételeink között — mondhatnók — parvenu tételek, melyeket a tapasztalat a jelenségek közül állapított meg és melyek mégis úgy viselkednek, mintha valami más, ősbibb eredetük volna.

A tudásnak bizonyos fokán az emberek, kivált kik csak a kész tudományt, a kész tételeket sajátították el a nélkül, hogy a tudományos igazságok születésének mikéntjére akár csak egy esetben is kíváncsiak lettek volna, sok igazságról vélekednek így, sok tapasztalati tételt tartanak aprioristikusnak. Nagy része van ebben tanítási rendszerünknek, mely csak az újabb időben kezd egy kissé induktív lenni és nagy része a tudományos nyelvről.

Nézzünk egy konkrét példát: észleljük, hogy a fel nem tartóztatott testek a földre esnek; a föld és a körülötte levő testek közt tehát valami állandó összefüggés van, mely abban nyilvánul, hogy a testek a földhöz közelednek. A fizika ennek az összefüggésnek úgyszólván allegorikus kifejezést adott és

azt mondja: a föld »vonzza« a testeket, vagy azt, hogy a földnek »vonzó ereje« van, a mi mint képletes kifejezés onnan ered, hogy megszoktuk a tárgyaknak hozzánk való közeledését »erőnkkel« előidézni, a tárgyakat közelünkbe »vonni«, »vonzani«. A tanár azután úgy magyarázza a tüneményt és az emberek úgy tartják, hogy a földben lakozik egy erő, a föld vonzó ereje, a gravitáció, ez vonja a testeket a földhöz, ez az oka annak, hogy a testek a földhöz közelednek, a földre esnek, holott a gravitáció eredetileg nem az esés okát, csak annak tapasztalati tényét fejezi ki.

Míg azonban ez igazságok eredetének illetően félreismerése csakis azok kevésbé beható ismeretére vezethető vissza, addig más tételek — a melyeknek az előbb a parvenu jelzőt adtuk — már természetüknél fogva különösen alkalmasok arra, hogy származásukat illetőleg tévedésbe ejtsenek bennünket. Így esik meg sokszor, hogy mikor tapasztalati utón jöttünk rá valamely tételre, később olybá vesszük, mintha valamely más világból hoztuk volna közénk, mintha anamnestice jöttünk volna rá, mintha Plato-féle idea volna, melyet ebben a hitvány árnyékvilágban nekünk kellene érvényesítenünk, hogy ez tőle neme-sebbé, a mi másik világunkhoz hasonlóbbá váljék.

A társadalomtudománynak is tapasztalati tények, a társadalmi jelenségek közt megnyilvánuló állandó kapcsolatok megállapítása képezi a tartalmát; egyszerűbb és komplikáltabb kapcsolatok, de a legegyszerűbb is komplikáltabb, mint azt a jelenségek más csoportjainál megszoktuk; minden változás hatása itt ezerfelé érvényesül és minden változás ezernyi más változás eredője; az egész: roppant szövevény, melyet áttekin-tenünk annál nehezebb, mert magunk is benne vagyunk, temérdek szállal belefűzve, sosem is voltunk künn belőle, talán soh'sem is leszünk annyira, hogy az egész szerkezetét úgy tekinthessük át, mint hegytetőről a völgyi várost. Vegyük ehhez még, hogy bár az emberek réges-régen megállapítottak tekintették, hogy a társadalom életében is léteznek törvényszerűségek, azaz állandó kapcsolatok, öntudatosá a szociológia csak a XIX. században lett.

Ha a tárgy komplikált volta, fölébe emelkedésünk természetes korlátoltsága, az arasznyi idő, melyre visszatekinthet, nem volna elégséges annak beismeréséhez, hogy a szociológia még alig mutathat fel oly általános tételeket, melyek bizonyosságában bízhatnánk, skepticizmusra int az összehasonlítás más

tudományokkal; a biológia például évszázadokon át tévedések láncolata volt.

Ebből a nézőpontból hogyan látjuk az evolúciót, mely nagyon kíváncsi magával Somló Bódog szerint »teljesen bebizonyítottnak tekinthető«?

Maga a társadalmi fejlődés tétele nincs teljesen élesen definiálva. A tiszta tudomány értelmében azt kell mondanunk: a társadalom fejlődik, mindig és mindenütt; a formula tehát ez: a társadalomban a fejlődés elve uralkodik, a mi sem többet, sem kevesebbet nem mond, mint maga a tapasztalati tény és a mely formula csakis addig érvényes, megdönthetetlen, míg a társadalom csakugyan mindig és mindenütt fejlődőnek mutatkozik. Ha valaha megakad, nem a társadalom nem követi a törvényt, nem a társadalom jár helytelen utón, hanem a törvény, a formula volt rossz: a társadalomnak nem tulajdonsága a fejlődés, nem fejlődik szükségképpen, A ki tehát azt hiszi, hogy a társadalom fejlődése valaha a belső, intrasocialis folyamatok, mondjuk pl. az egyes, benne lévő csoportok konzervatív törekvései miatt megakadhat, az már eo ipso nem tartja általános érvényűnek a fejlődés tapasztalati tételét, nem tartja azt helyesnek, nem a tényeknek megfelelőnek.

Ha a fejlődés tétele tényleg megfelel a tapasztalati tényeknek, akkor is a tétel még nagyon kezdetleges, határozatlan stádiumban van; a róla alkotott képzetünk határozatlan, sokszorosán összetévesztjük a haladással, a tökéletesedéssel, holott Spencer értelmezésében tulajdonképpen nem az. Nem lévén egyéb a »fejlődés« sem, mint a tünemények közt lévő bizonyos állandó kapcsolatok formulája, nem is definiálható mással, mint a tünemények leírásával, melyekből megállapítottuk. így Spencer a relatíve határozatlan, összefüggéstelen, egynemű állapotból a relatíve határozott összefüggő és heterogen állapotba való átmenetelt, mint a mindenféle dolgok változásaiban állandó tüneményt tartja jellegzetesnek, illetve ezt a határozottá, összefüggővé, heterogénné válást nevezi ő fejlődésnek, a mi annyival kevésbé lehet egyértelmű a tökéletesedéssel, mert hisz »tökéletes«, jó, czélszerű, csak reánk vonatkoztatva léteznek s a világra csak a naiv anthropocentricus világfelfogás alkalmazhatja.

A fejlődést tehát, vagyis az előbb részletezett jelenségek-ből összetevődő változások egyetemét megállapíthatjuk a kosmosban, a föld, a szerves világ, a társadalom életében, a tudomány, művészet jelenségeiben, de ez nem azonos a hala-

dással a tökéletes felé. Természettudományi, pozitív alapon csak az előbbiről: a fejlődésről lehet szó.

Eddigi észleleteinket helyeseknek véve: a társadalom fejlődik; már előbb mondtuk volt, hogy a társadalom fejlődése nem következménye a fejlődés elvének, hanem a fejlődés elve csak kifejezése, konstataciója a tényleges fejlődésnek.

Természetes, hogy ha a fejlődés csakugyan helyes észleléssel megállapított, létező folyamat, mely a chaosból a mai kosmos, a föld eredeti mivoltából annak mai állapotát hegyeivel, völgyeivel, faunájával, flórájával, embereivel és társadalmával; a protozoonból az embert, a vad néptörzsektől a mai kultúr-államokat hozta létre, akkor ez a folyamat ezentúl is tovább halad nem szorulva arra, hogy az emberi agy beleavatkozzék vagy eredeti módszereitől eltérítse. Az ember teremtménye ennek a folyamatnak és azt képzelni, hogy már most urává, teremtőjévé lehet annak, a mi őt magát létrehozta, olyan valami, mint a faragott bálványoknak fölöttünk való hatalmába vetett hit.

Annnyival kevésbé befolyásolhatjuk a fejlődést, mert azt sem tudjuk, hová tart ez a folyamat. Néhány tünetét leltük csak el, a végét, végcélját tudni akarni vagy tudni remélni a mindentudás birodalmába vezet, holott a tudomány józanul az agnosticus állásponton van és beismeri Hamlettel, hogy: »There are more things in heaven and earth, than are dreamt of in our philosophy.«

Ebből a tisztán tudományos szempontból valamennyi társadalmi jelenség része az egyetemes társadalmi életnek; háborúk, radikalizmus és reakció, forradalmak és tyranniák, kasztok képződése és kommunisztikus törekvések egyenlő fontosságú tünetei a társadalom életének, együtt alkotják azt és ha a társadalom élete lényegében fejlődés, együtt alkotják a fejlődés prozesszusát csakúgy, mint a hogy a föld életét együtt alkotja a búzaérlelő meleg áramlat a vulkanikus kitörések és minden egyéb rajta észlelt tünet.

Talán még a fejlődésnél is általánosabb érvényű, bizonyosabb az a tény, hogy minden változás több, egymástól eltérő irányú változás eredője; a fizika nyelvén szólva: minden a mi történik, több erő eredője értelmében történik.

A föld napkörüli forgásában egyaránt szerepe van a tehetlenségi erőnek és a gravitationak; az előbbi konzervatív, megtartani iparkodik a mozgást az épen elfoglalt irányban, a másik ezt megváltoztatni törekszik; a kettő eredője adja a

föld pályáját. A szerves világ életében az öröklés mint konzervatív, a változott viszonyokhoz alkalmazkodás mint változtató erő szerepel, a kettő együtt hozta létre azt a sorozatát a szerves lényeknek, melyből mi a fejlődés tényét megállapítottuk. A társadalom életében is kétségkívül konzervatív és változtató, radikális törekvések együtt hozták létre azt a megváltozást, a miben mi a társadalmi fejlődés tényét felfedeztük.

A szociológia gyakorlati alkalmazásának tehát nem lehet az a célja, hogy a társadalmi jelenségekben érvényt szerezzen a szociológia alapelveinek, mert ezek a priori érvényben vannak, hanem hogy szociológiai ismereteinket, ép úgy mint fizikai, kémiai, biológiai ismereteinket az emberi jólét előmozdítására felhasználjuk.

Kétségtelen, hogy vannak jelenségek, melyeket az ember akarat megváltoztathat; az ily módon létrehozott változások oly más változásokat is vonnak maguk után, a melyekhez az emberi akarral közvetlenül nem férhetünk. A kapcsolatok felismerésével a tudomány nemcsak érzékszervek közvetlen körén kívül eső dolgok megismerésére, előrelátására képesít, hanem oly változások létrehozására is, melyek akaratunknak egyébként nincsenek alárendelve, melyeknek létrehozása azonban céljaink szempontjából kívánatos.

A gyakorlati társadalomtudománynak nincs és nem is lehet más végcélja, mint a maximális emberi jólét.

Maga ez a fogalom nem határozható meg teljesen; végső elemzésben: minél több, lehetőleg minden ember, minél nagyobb jóléte; az előbbi még számmal mérhető és kifejezhető, de hogy állapodjunk meg az egyén jólétének megítélésében? A hány ember, annyi ideálja a boldogságnak, annyi külön világa a vágyaknak, egyik gyakran teljes ellentéte a másiknak; vegyük ehhez, hogy a lélek nem mindegyikben egyformán fogékony a kielégítettség, a meglegedettség kellemes érzésére, vannak sötét kedélyek, melyek ezt egyáltalán nélkülözik, mint a született vak a fény, a szín érzését. Más az epicureus életbölcselete és más az aszketáié, más az encyclopaedisták hívéé és más a vallásos emberé, van olyan, a ki maga sem tudja mit akar, mint-az egyszeri gyermek: csak sírni akar. A teljesen zavartalan jólét iránt nem is fogékony az emberi természet; a küzdés maga majdnem mindenkinek gyönyör és elfogadható életcél vagy legalább lényeges része a dolgok fölötti meglegedettségünk örömteljes érzésének.

Mindezzel, a kelleténél talán hosszabban akartuk kifejezni, hogy a szociológia gyakorlati alkalmazásánál a nehézség ott kezdődik, hogy maga a cél nem áll tisztán előttünk; a legellentétebb nézetek uralkodnak és uralkodtak minden időben a fölött, mi légyen az emberi jólét. II. József és a magyarok annak idején bizonyosan nagyon ellentétes nézeten voltak róla; a papság és a szabadkőművesek is mást és mást képzelnek az emberi boldogság lényegéről; mindegyik az övét tartja igaznak s bizonyára nagy baj volna, ha egyik véglegesen megvalósíthatná ideálját, mert akkor a másik csoport hívei, kik a maguk módjuk szerint szeretnének boldogok lenni, még a reményről is letehetnének egyszersmindenkorra. A folytonos ellentétes törekvés azonban szerencsére nem engedi egyiket a másik rovására diadalra jutni; és a célra nézve sohasem is fognak meg-egyezni, a míg az emberi természet olyan individuális lesz, mint a minő.

Ezért sine ira et studio minden pártot csak akkor és addig tarthatnak jónak, a míg ellenpártja van, mely veszedelmet hozó győzelmét megakadályozza, ezért mozgató és fékező tényezőket egyenlően jótékonyaknak kell tartanunk az elvitázhatatlan végezel: az emberi jólét szempontjából.

A szociológia egyrészt hát magát az elérendő végcél, a maximalis emberi jólétet nem tudja még pozitív formában megjelölni, másrészt még alig vannak olyan tételei, melyek a tények közötti állandó összefüggéseket biztosan, csalhatatlanul megállapítanak, oly tételei, melyek alapján cselekedve bizton számíthatnánk a kitűzött cél pontos eltalálására, melyek alapján úgy számíthatnók ki cselekvéseink hatásait, mint a fizikus, kémikus, vagy sok esetben az orvos; melyek alapján úgy ismernők cselekvéseink mellékhatásait is, mint az orvos a gyógyszeréit, a ki pedig első sorban ezekre ügyel, nehogy a mellékhatások nagyobb kárt tegyenek a szervezetben, mint a mi hasznot a direkt hatás ígér, hogy ne legyen medicina peior morbo.

Ilyen tételei a szociológiának még nagyon kis számmal vannak, csak kevés változást fordíthatunk javunkra, általánosabb összefüggéseket inkább csak sejtünk.

Ezzel szemben az aktív politika, mely egyik faktora a társadalom életének, benne működik, intraszocziális erő, saját elméletei, felfogása szerint jár el s tévedéseit, szertelenségeit korrigálja, gátolja a másik párt, mely szintén teljes meggyőződése! igyekszik a dolgokat az ellenkező irányba hajtani.

A tudományos szociológia pedig azt tartja, hogy ezek az erők egyenlő értékűek, egyenlő becsűek az eredmény létrehozásában; és ha az eredmény az emberiség tökéletesebb jóléte, abban annyi része van az egyiknek, mint a másiknak.

Beavatkozni, mielőtt a tünemények rendes lefolyását, összefüggéseit, egymásra hatásait és magát az elérendő célt biztosan ismernők, nem volna más, mint tudományos alapon csatlakozni az egyik párthoz daczára, hogy a tudomány nem látja a párt céljaiban és eszközeiben a teljes igazságot, vagyis lelépni a tudományos szociológia magasabb nézőhelyéről és ezzel örök időkre a priori letenni arról, hogy a társadalmi küzdelmek jelenségeiből tudományos igazságokat vonjunk le, ezzel arról is, hogy a tudományos szociológia valamikor csakugyan jótékonyan befolyásolhassa ezt a küzdelmet.

Egymással ellentétes, egymás ellen küzdő, aktív politikai irányzatok ma többnyire a szociológia köntösébe öltözködve állnak ki a porondra; a beavatottnak nem szabad azért egyiket sem összetéveszteni az igazi szociológiával, a tudmánynyal, mely messze magasságból nézi a küzdőket, feljegyezve a harcmodorról még ezt a furcsa alakoskodást is és figyelve, medítálva még századokig, talán évezredekig vár arra, hogy majd leszálljon igazságot tenni s lehet, hogy végül sem száll le, mert úgy találja, hogy minden »ímé igen jól vala«. (Genes. I. 31.)

Dr. Konrád Béla.